

BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARINING MUSIQIY TAFAKKURINI MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

M. Sharipova

Qo'qon davlat universiteti Musiqa ta'limi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ilmiy raxbar: **E.Qobilova**

Musiqa nazariyasi kafedrası professori, (Phd)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak musiqa o'qituvchilarining musiqiy tafakkurini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari hamda muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanishning metodik asoslari yoritilgan. Musiqiy tafakkurning mazmuni, uning bo'lajak o'qituvchi kasbiy kompetentligini shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Muammoli vaziyatlarni yaratish, musiqiy asarlarni tahlil qilish, ijodiy topshiriqlar, muammoli savollar va mustaqil izlanish asosida ta'limni tashkil etish orqali talabalarning tahliliy, mantiqiy, obrazli va ijodiy fikrlash imkoniyatlarini rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, muammoli ta'lim texnologiyasining musiqa ta'limi jarayonidagi samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar va metodik yondashuvlar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, bo'lajak o'qituvchi, musiqiy tafakkur, muammoli ta'lim, muammoli vaziyat, ijodiy fikrlash, musiqiy idrok, musiqiy tahlil, pedagogik texnologiya, kasbiy kompetensiya.

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida ularning nazariy bilimlarini shakllantirish bilan bir qatorda, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish, muammoli vaziyatlarda maqbul yechimlarni topish, o'z faoliyatini tahlil qilish va pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida musiqiy bilim va ko'nikmalar bilan bir qatorda musiqiy tafakkurni rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki o'qituvchining musiqiy tafakkuri qanchalik rivojlangan bo'lsa, u musiqiy asarlarning mazmun-mohiyatini shunchalik chuqur anglaydi, ularni tahlil qiladi, badiiy-estetik jihatdan baholaydi hamda o'quvchilarga mazmunli va samarali tarzda yetkazib bera oladi. Musiqiy tafakkur insonning musiqiy hodisalarni idrok etishi, anglash va tahlil qilishi, musiqiy obrazlar o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlashi, musiqiy ifoda vositalarini tushunishi hamda ularni ijodiy talqin qilish imkoniyatini ifodalovchi murakkab psixologik-pedagogik jarayondir. U musiqiy eshitish, xotira, tasavvur, idrok, diqqat, tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va ijodiy fikrlash kabi jarayonlar bilan uzviy bog'liq. Shu sababli bo'lajak musiqa o'qituvchilarining musiqiy tafakkurini rivojlantirish faqat nazariy bilimlarni berish orqali emas, balki talabalarni faol musiqiy-ijodiy va intellektual faoliyatga jalb etish orqali amalga

oshirilishi lozim. Ta’lim jarayonida talabalarni tayyor bilimlarni qabul qiluvchi passiv ishtirokchidan mustaqil fikrlovchi, izlanadigan va o’z qarashlarini asoslay oladigan faol subyektga aylantirish bugungi pedagogikaning muhim talablaridan biridir. Shu nuqtayi nazardan muammoli ta’lim texnologiyasi bo’lajak musiqa o’qituvchilarining musiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun samarali pedagogik vosita bo’lib xizmat qiladi. Muammoli ta’lim jarayonida talaba oldiga muayyan bilish vazifasi yoki muammo qo’yiladi va u mavjud bilimlari, tajribasi hamda mustaqil izlanishlari asosida mazkur muammoning yechimini topishga harakat qiladi. Natijada talaba tayyor xulosani o’zlashtiribgina qolmay, balki uni mustaqil ravishda izlab topadi.

Musiqi ta’limida muammoli vaziyatlarni yaratish o’ziga xos xususiyatlarga ega. Bunda muammoli vaziyatlar bevosita musiqiy asarlar, ijrochilik jarayoni, musiqiy-nazariy tushunchalar, musiqiy obrazlar va pedagogik vaziyatlar asosida tashkil etilishi mumkin. Masalan, talabalarga “Nima sababdan bir xil musiqiy asarning turli ijrochilar tomonidan ijro etilishi tinglovchida turlicha taassurot uyg’otadi?” degan savol berilganda, ular ijro tempi, dinamika, artikulyatsiya, tembr, frazirovka, agogika va boshqa ifoda vositalarini tahlil qilishga ehtiyoj sezadilar. Bunday vaziyat talabaning mavjud bilimlarini faollashtirib, yangi bilimlarni izlashga undaydi. Muammoli ta’lim texnologiyasining muhim jihati shundaki, bunda o’qituvchi bilimning yagona manbai sifatida emas, balki talabaning mustaqil izlanish faoliyatini tashkil etuvchi va yo’naltiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi. O’qituvchi muammoli vaziyatni yaratadi, muammoni anglashga yordam beradi, yo’naltiruvchi savollar beradi, talabalarni turli fikrlarni ilgari surishga undaydi va yakuniy xulosani shakllantirishga ko’maklashadi. Talaba esa kuzatadi, tinglaydi, tahlil qiladi, taqqoslaydi, dalillar keltiradi, o’z fikrini himoya qiladi va xulosaga keladi.

Bo’lajak musiqa o’qituvchilarining musiqiy tafakkurini rivojlantirishda musiqiy asarlarni tahlil qilishga asoslangan topshiriqlar alohida ahamiyatga ega. Talabaga musiqiy asarning janri, shakli, mazmuni, obrazlar tizimi, melodik va ritmik tuzilishi, lad-tonallik xususiyatlari, garmonik rivoji hamda badiiy ifoda vositalarini mustaqil aniqlash vazifasi berilishi mumkin. Bunda talaba musiqiy asarni shunchaki tinglab yoki ijro etibgina qolmay, uning ichki tuzilishi va badiiy mazmunini anglashga harakat qiladi. Bu esa analitik va mantiqiy tafakkurning rivojlanishiga olib keladi. Shuningdek, musiqiy asarlarni o’zaro taqqoslash asosidagi topshiriqlar ham musiqiy tafakkurni rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Bir xil janrga mansub, biroq turli bastakorlar tomonidan yaratilgan asarlarni qiyosiy tahlil qilish orqali talabalar o’xshash va farqli jihatlarni aniqlash, badiiy xususiyatlarni umumlashtirish hamda mustaqil xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Ayniqsa, milliy va jahon musiqa namunalarini qiyoslash talabalarning musiqiy dunyoqarashini kengaytirish bilan birga, ularning estetik va madaniy tafakkurini ham boyitadi. Muammoli ta’lim jarayonida ijodiy topshiriqlardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Talabalarga berilgan musiqiy mavzuni turli usullarda rivojlantirish, melodik parchaga ritmik variant yaratish, muayyan musiqiy obrazni boshqa ijrochilik vositalari orqali ifodalash, asarning xarakterini o’zgartirish uchun qanday

vositalardan foydalanish mumkinligini aniqlash kabi vazifalar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar talabalarni standart javoblarni takrorlashdan ko‘ra, mustaqil va ijodiy fikrlashga undaydi. Musiqiy tafakkurni rivojlantirishda muammoli savollar ham katta imkoniyatlarga ega. Oddiy reproduktiv savollardan farqli ravishda muammoli savollar talabadan tahlil qilish, asoslash va xulosa chiqarishni talab qiladi. Masalan, “Musiqiy asarda dinamikaning o‘zgarishi uning badiiy mazmuniga qanday ta’sir ko‘rsatadi?”, “Nima uchun muayyan musiqiy obrazni ifodalashda aynan shu ijrochilik vositalari tanlangan?”, “Agar asarning tempi o‘zgartirilsa, uning xarakteri qanday o‘zgaradi?” kabi savollar talabalarni chuqur mushohada yuritishga undaydi.

Muammoli ta’lim texnologiyasi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda talabalarning refleksiv faoliyatini ham yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq. Mashg‘ulot yakunida talaba o‘z faoliyatini tahlil qilishi, qanday muammoga duch kelganini, uni qanday usulda hal qilganini, qanday yangi bilim va xulosaga kelganini anglab olishi zarur. Bunday refleksiya bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘z-o‘zini baholash va o‘z faoliyatini takomillashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining musiqiy tafakkurini muammoli ta’lim texnologiyasi asosida rivojlantirish uchun ta’lim mazmuni, metodlari va vositalarini o‘zaro uyg‘unlashtirish zarur. Bunda musiqiy-nazariy fanlar bilan amaliy ijrochilik mashg‘ulotlari o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish muhimdir. Masalan, talaba nazariy mashg‘ulotda o‘rgangan musiqiy ifoda vositalarini amaliy ijro jarayonida qo‘llashi, ijro jarayonida yuzaga kelgan muammolarni esa nazariy bilimlari asosida tahlil qilishi mumkin. Bunday yondashuv nazariya va amaliyotning uzviyligini ta’minlaydi. Ta’lim jarayonida zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish ham muammoli ta’limning imkoniyatlarini kengaytiradi. Audio va videomateriallar, turli ijro variantlari, elektron nota dasturlari, interaktiv topshiriqlar hamda multimedia resurslari asosida muammoli vaziyatlarni yaratish mumkin. Masalan, bir musiqiy asarning turli ijrolari tinglatilib, talabadan ijro variantlari o‘rtasidagi farqlarni aniqlash va ushbu farqlarning badiiy mazmunga ta’sirini asoslash talab qilinadi. Bu jarayonda talaba tinglash, tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish faoliyatlarini birgalikda amalga oshiradi.

Muammoli ta’lim texnologiyasining samaradorligi, avvalo, pedagogik shart-sharoitlarning to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq. Birinchidan, talabalar uchun erkin fikrlash va o‘z nuqtayi nazarini bildirish imkonini beruvchi ta’lim muhiti yaratilishi kerak. Ikkinchidan, muammoli vazifalar talabalarning bilim darajasi va individual imkoniyatlariga mos bo‘lishi lozim. Uchinchidan, o‘qituvchi talabaga tayyor javob bermasdan, uni mustaqil xulosaga olib keluvchi savol va topshiriqlardan foydalanishi zarur. To‘rtinchidan, baholash jarayonida faqat yakuniy javob emas, balki muammoni hal qilish jarayoni, fikrni asoslash, ijodiy yondashuv va mustaqil xulosa chiqarish ham hisobga olinishi lozim.

Shu bilan birga, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining musiqiy tafakkurini rivojlantirishda individual yondashuvning ahamiyati ham katta. Talabalarning musiqiy eshitish qobiliyati, nazariy tayyorgarligi, ijrochilik tajribasi, musiqiy xotirasi va ijodiy imkoniyatlari bir xil emas. Shu sababli muammoli topshiriqlarni

murakkablik darajasiga ko‘ra tabaqalashtirish maqsadga muvofiq. Kuchli tayyorgarlikka ega talabalar uchun murakkab tahliliy va ijodiy vazifalar, qo‘shimcha pedagogik muammolar va mustaqil tadqiqot topshiriqlari berilishi mumkin. Bu esa har bir talabaning individual rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, muammoli ta’lim texnologiyasi bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining musiqiy tafakkurini rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur texnologiya asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida talaba tayyor bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklanmaydi, balki musiqiy hodisalarni mustaqil tahlil qiladi, ular o‘rtasidagi bog‘liqliklarni aniqlaydi, muammoli vaziyatlarga yechim izlaydi, o‘z fikrini asoslaydi va ijodiy xulosalar chiqaradi. Natijada uning musiqiy idroki, analitik fikrlashi, ijodiy yondashuvi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati va kasbiy-pedagogik kompetensiyalari rivojlanadi.

XULOSA

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining musiqiy tafakkurini rivojlantirish zamonaviy oliy ta’limning muhim vazifalaridan biridir. Muammoli ta’lim texnologiyasidan maqsadli va tizimli foydalanish ushbu vazifani samarali amalga oshirish imkonini beradi. Muammoli savollar, musiqiy tahlil, qiyoslash, ijodiy topshiriqlar, mustaqil izlanish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish va refleksiv faoliyatni uyg‘unlashtirish orqali talabalarning musiqiy tafakkurini yuqori bosqichga olib chiqish mumkin. Bunday yondashuv kelajakda o‘z kasbiy faoliyatida mustaqil fikrlaydigan, ijodiy yondashadigan, musiqiy-pedagogik jarayonlarni samarali tashkil eta oladigan va o‘quvchilarning ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishga qodir bo‘lgan zamonaviy o‘qituvchilarni tayyorlash uchun muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." Oriental Art and Culture 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musiqi o‘qitish metodikasi va maktab repertuari." Oquv qollanma, Fargona. "Fargona" nashriyoti (2020).